

YUNUS İMRE

Bahtiyar VAHABZADE

(Yayıma hazırlayan: Fatma AKPINAR)

Böyük türk ozanı Yunus İmrenin tercüméyi-halı, şeşsiyyeti, doğum ve ölüm tarihi melum déyil. Bir çoğ yunusşünaslar [Yunus üzerinde araştırma yapanlar] halğ arasında yayılan revayetler ve cünglerdeki bir-birine zidd olan öteri [sathî] melumatlar esasında onun tercüméyi-halını yazmağ fikrine düşmüşlerse de, bir netice hasil olmamışdır. Geribedir, yurdu-yuvası melum olmayan, şeşsiyyeti bilinmeyen, sesi yüz-yüz illerin o tayından [öte tarafından] gelen bir insan bize - XX esrin adamlarına ne geder yañın ve doğmadır. “Hağğı gerçek sayanlara cümle alem gardaş gelir” - déyen böyük şair mehdud milli hisslerin fövğüne galhır [üstüne çıkıyor], bütün beşeriyyeti bir odun - hağğ-hegiğet odunun istisine gızınmağa çağırır [ateşinde ısınmaya davet ediyor]. Buna göre de o, bir halğın bağrından gopub, bütün beşeriyyete hidmet édir.

Halğ onun adını gelbinde, şe’rlerini dilinde goruyub sahlamış, bu güne geder çatdırmışdır. Buna göre de Yunus bütün nesillerin müasiri, bütün dövrlerin hağğ aşığidir. Onun üçün hağğ insanın yaşamağ gayesi olmalıdır. Yunusa göre, insanlığa géden yol - hağdan, hegiğetden kéçir. “Hağğı néce taparsan [nasıl bulurusun] hağğa gul olmayınca” déyen şair, hağğı, ilk növbede, özünde tapmağı vacib sayır. Özü hağsız iş tutan, hağğı tapdayan [çiğneyen, ezen] bir insan onu başğasından néce uma biler?

Hamını, ilk növbede, özüne baħmağı, hağğı özünde aħtarmağı[aramayı] tövsiye éden bu şair néce halğın sévimlisi olmaya bilerdi? Buna göre de Anadolu da Yunusun yüzlerle gebrli olduğunu söyleyirler. Bütün kendler [şehirler] “Yunus benimdir” - déye onu başğasına gısğanır. Gebrlerin başdaşında adı var, amma gebrin içinde özü yoħdur. O, varlığında yoħ, yoħluğunda yoħ, yoħluğunda daha çoğ vardır. O, öz gebrini de, eserlerini de, adını da halğın gelbine gömüb gétmış, varlığı ise efsaneye dönmüşdür. Halğın dilinde yazmağ azdır [azdır; büyük bir şey değıldir], o, halğın ruhunda düşünce ve duyum tarzinde yazdığında bu gün de ana dilinde nefes alır, ana goynunda yaşayır. Onun halğı bütün dünyaya sepelense béle [dağılsa bile], o, öz doğmalığı [tabililik, millilik] cazibesile halğın bütün övradlarını bir ocağa sesleyerek bir sapa düzecek, onu bir merkezde birleşdirecek séhrli güvveye malikdir. Gözegörünmez bu séhrli güvve onu ozanlar ozanı, müdrikler müdriki [bilgeler bilgisi] zirvesine ucaltdı [yüceltti].

Revayete göre Yunus, Tapdığ dede adlı bir ustanın gızını sévdiyinden ona iman getirmiş, onun tekyesine gelmiştir. Camaat arasında dédi-godular yayıldığından Tapdığ gızını Yunusa vérmış, Yunus ise ömrünün ahırına geder gıza tohunmamıştır. Eslinde, belke de halğ béle olmasını istemiş, Yunusu öz gözünde böyütmek için bu revayeti uydurmuştur.

Halğ arasında yayılmış bütün revayetlerde Yunus paklıg mücessemesi [heykeli], başğasının héyri için öz nefsinden kéçen, neğmelerinde halğ derdini öten [dile getiren] bir ulu kimi tesvir olunur.

Yunus İmre böyük türk şairi ve mütefekkeri Mövlana Celeddin Ruminin müasiri olmuştur. Marağlı burasıdır ki, Yunusun dayandığı menevi ucalğ ve özünüdrak felsefesi fikren ve ruhen Mövlanaya çoğ yağındır. Bu iki böyük senetkar arasındaki ferğ ondadır ki, éyni fikri biri saz ve gopuz üstünde ana dilinde, diğeri ise ud ve rübab üstünde fars dilinde söylemiştir.

Bir revayete göre, Mövlananın “Mesnevi”sini oğuyan Yunus ona démiştir:

-“Mesnevi”ni uzun yazmısan. Men béle yazardım:

“Ete, sümüye [kemiğe] büründüm, Yunus olub göründüm.”

Bu bir setir şe’rde çoğ ince metlebler gizlenir. Birinci metleb budur ki, halğ şe’rine söykenen, [hayanan] halğ ruhundan göyeren Yunus halğın özü kimi, sözünü gısa, lakonik [öz, yoğun] ve aydın démeyi üstün tutur, onun fars divan edebiyatı tesirine gıpılması ile razılaşmadığını bildirir. Belke de, onların arasında béle bir söhbet olmamış, bunu halğ uydurmuş ve bununla Mövlananın ana dilinde yazmamasına, halğ ruhundan uzağlaşmasına étirazını bildirmişdir.

İkinci terefdən, bir misrada ifade olunan fikir hem de Mövlananın “Mesnevi”sinden çıhan Yunusun dünyagörüşü ile sesleşen fikirdir: et ve sümük zahiridir. Bu zahiri görünüşün mahiyeti - Yunusdur, ye’ni insandır. İnsanın mahiyeti onun fikrinde, düşüncesinde gizlidir. Bu fikir, hem de, Füzulinin “Can sözdür eger, bilirse insan” fikri ile ne geder sesleşir.

Yunusun tedğigatçılarının bir gismi onu her zülme baş eyen, insanları bu dünyaya déyil, o dünyaya çağıran mistik şair hesab édirler. Bizim fikrimizce, o, Tanrını öz içinde ahtaran [arayan], insanın güdretine inanan, onu Tanrı seviyyesinde görmek isteyen heyat aşığıdır. “Gel, gör, mene eşğ néyledi” déyen Yunus eşği Füzuli kimi idrak mertebesi sayır. Dervişin “cennetden umusu, cehennemden gorğusu” yoğdur déyir.

Yarananı séveriz

Yaradandan öteri -

déyerken şair insan sévgisini ön plana çekir, yaradanın hatirine onun yaratdığı insana gayğıdan, mehebbetden danışır [söz ediyor]. Néce ola biler ki, yaradanı sévesen, onun yaratdığı insana bigane olasan? Bu, ona benzer ki, yaradanı sévib amma onun yaratdığı kitabı ayağ altında tapdayasan. Şair bir geder de [biraz daha] ireli géderek:

Men ayımı yerde gördüm
Ne işim var göy üzünde.
Menim gözüm yerde gerek
Mene rehmet yerden yağar -

déye yéri göye garşı goyur, rehmeti ve heğigeti yerde arayır. Başğa bir şé'rinde “Bir kez könül yıhdın ise bu gıldığın namaz déyil” - déye şeşsiyyetin tohununmazlığından söhbet açır, insanları insana hörmete, mehebbete sesleyir. Çünkü o, bir könül ziyaretini yüz Ke'be ziyaretinden üstün sayır. Onun fikrince yalnız bu yolla insan merifet ve heğiget mertebesine yüksele bilir. Bir sözle, Yunus dervişlik déyende insanlığı başa düşür [anlıyor], insanda, her şeyden evvel, insanlığı algışlayır.

Men dünyadan géder oldum,
Ġalanlara salam olsun.

Bu, öz “men”inden yuħarı ġalħan, özünü gelecek nesillerin varlığında tapan, özüne déyil, bütün beşeriyyete güvenen büyük bir insanın, hem de merifetin sözüdür. Bütün beşeriyyet bu cür [bu şekilde] düşünseydi, yaşamağ ne geder güzel ve ne geder asan [kolay] olardı...

Öz “men”inden yuħarı ġalħmağ, özünü başğalarında tapmağ ne büyük seadetdir. Öz esrinde dayanıp [kendi zamanında durup] gelecek esrlere salam véren Yunus İmrenin yaşını soruşsalar, déyerem, onun yaşı helelik esri ile esrimiz arasındadır.

O, 700 il yaşamışdır. 700 il yaşayan adamın bundan sonra beşeriyyetin ömrü geder yaşamağ hağğı vardır. Ona göre ki, o, bir ġalğın bağrından ġopub, beşeriyyete oğul oldu. Ona göre ki, o, yalnız özünün, öz ġalğının derdlerini déyil, beşeriyyetin, bütün insanlığın derdini ötdü [dile getirdi]. Buna göre de ne geder ki, yer üzünde heýrħahlığ, insanlığ, heğiget ve merifet, gözellik ve neciblik var, Yunus İmre de var. İnsanı ucaldan bu güzel insani keyfiyyetleri başa düşüb deyerlendirmek var, Yunus İmre de var.

O heyatı sévdi, amma ölümden ġorħmadı, çünkü ölümdə heyatın ölmezliyini tapdı, heyatın yénileşmesini gördü. Çünkü heğigeti ve merifeti - dinler dini, şeriet ve teriğeti ise yalnız o ulu dine géden yol hésab étdi.

Şeriet, teriğet yoldur - gédene,
Heğiget, merifet ondan içeri.

Budur, büyük türk ozanı, dedeler dedesi, müdrikler müdriki, ağsaçlı Yunus İmrenin felsefesi, heyat ġayesi!

Heğigeti ve merifeti heyat ġayesi séçen bu dede şair “Bir men vardır mende menden içeri” dédiyi zaman neyi nezerde tuturdu? “Men”inden içeride olan “men” neymiş, göresen [acaba]?

-Heğiget ve merifet!

Heğigeti ve merifeti onu ehate éden [kuşatan] etraf mühitde, ye'ni cemiiyyetde tapa bilmeyenler hemişe öz içine ġapılmış, aħtardığını könül dünyasında, heyal aleminde gezmeye başlamışlar.

Özlerini mühite, cemiyete uyğunlaştırmayı bacarmayan [başaramayan], eslinde, istemeyen fikir adamları öz içinde yarattığı heyali heğiget dünyası ile teskinlik tapırlar. İç dünyası ile çöl [dış] dünyası, dildeki yalanla ürekdeki heğigetin ebedi savaşında insan özünü ahtarır, bu zaman: “Néce olur ezmi-sefer?”, “Gorhu giyamedtedir, ya men néçin gızıram?”, “Ademin torpağını dörd ferişte götürdü, suyun neden gıatdı?” kimi suallar garşısında dayanmalı olur [durmak mecburiyetinde kalıyor].

Özünü ahtarış yollarındaki sualların cavabını o, “Cümle vücudda bulduğ” şe’rinde béle vérir:

Yéddi yér, yéddi göyü
Dağ, denizi, her şeyi,
Uçmağ ile tamuyu
Cümle vücudda bulduğ.

...”Tövrat” ile “İncil”i
“Guran” ile “Zebur”u
Me’nasındaki nuru
Cümle vücudda bulduğ.

Démeli [demek ki], ulu şair cennet ve cehennem, dörd mügeddes din kitabının me’nasını insanın özünde tapır, insanı bunların hamısının fövgünde [üstünde] görür. Bu me’nadan ve hikmetden hebersizler, heyat govğasında öz “men”ini ireli çekir, başgasını düşünmür, daha çoğ malik olmağa can atır. Lakin hardasa [nerede ise] gelbinin derinliyinde bir ses ona hağsız olduğunu déyir. Bağ, bu ses, Yunus dili ile déyecek olsağ, “men”den içerideki “men”in sesi, ye’ni, heğiget ve merifetin sesidir.

Yunus hemişe görünen “men”inin dili ile déyil, göze görünmeyen içerideki “men”inin, ye’ni, heğiget ve merifetin dili ile danışıp, bizi de özü kimi düşünüb, özü kimi hikmet dili ile danışmağa çağırır. Buna göre de biz ona “heğiget ve merifet neğmekarı” dések, onun ulular cergesindeki [sirasındaki] yerini teyin étmiş olarığ [belirlemiş oluruz].

Heğiget ahtarışından yorulmayan bu ulu ozan gerçeyi derk étmek için alışıb-yanmağ merifetini ireli sürür, bu yoldaki ezabları, iztirabları seadet sayır:

Éşğ oduna varmı evez [ıvaz, karşılık]?
Ona yanan “yandım” démez.

“Yandım”, - déye feryad étmediyine göre ulu şair “cahil meni göre bilmez” déyir. Ona göre ki, cahil yalnız görünenleri göre biler. İçden yananları ve bu yanğını seadet sanıb gışgırmayanları [bağırıp çağırmayanları], elbette, cahil göre bilmez. Çünkü onun gözleri adi gözlerdir. Adi gözle içi, menevi dünyanı görmek mümkün déyil. Bunun için ağıl, idrak gözü, besiret gözü lazımdır. Aşığın iç yanğısını yalnız aşığın özü kimi yananlar ve gıananlar, çölü déyil, içi görmeyi bacaranlar göre biler. Şair “gözsüz meni kim görer?” dédiyi zaman içi görmeyi bacaran besiret gözünü - ağıl, idrak gözünü nezerde tutur.

Üzden [yüzden, dışarıdan] görünmeyen gönül yangısı éle mügeddes, éle ulu yangıdır ki, gözle görünen güneş béle ona pervanelik édir:

İmdad éden gece-gündüz
Bağrı yanığ, üryanığ biz.
Bir çırağdır meclisimiz,
Güneş onun pervanesi.

Bir bahım, şair hegîget éşğine yanan üreklerin yangısını hansı mertebeye ğaldırır [nasıl bir mertebeye yükseltiyor]. Bélelikle, büyük duygularla, büyük fikirlerle yaşayan büyük şair özünden sonraki nesilleri ğanmağa [anlamaya] ve ğandığının oduna yanmağa çağırır.

Sözümü ulular ulusu Yunus İmreye hesr étdiyim şé'rlle tamamlamağ isteyirem:

- Bir yerde ölüb, bes niye min yerde doğuldu?
- Éşğinde yanırken, yéniden bir de doğuldu -
Şé'rindeki hikmetli setirlerde doğuldu.
- Bir yerde ölüb, bes niye min yerde mezarı?
- Her gün ğazılır çünkü gönüllerde mezarı,
Otlarda, çiçeklerde ve güllerde mezarı.
- Efsanemi, gerçekmi? Bu insan, néce insan?
- Varlığ sesidir, ğopmuş o, türkün ğopuzundan.

“Derin ğatlara ışığ”, Bakı, 1986.